

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟΥ ΣΤΟΝ LACAN Η ΕΠΙΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟΥ (C. Lévi-Strauss) ΚΑΙ Η ΕΝΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ (J. Lacan)

Γιώργος Αρχαύλης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συχνά επανέρχεται στις συζητήσεις μας το ζήτημα των διαφορών ανάμεσα στην τελευταία διδασκαλία του Lacan, σε σχέση με εκείνη της 'επιστροφής στον Freud' (περίπου από το 1951 ως το 1957), της λεγόμενης «κλασικής περιόδου». Η τριάδα RSI, Πραγματικό – Συμβολικό – Φαντασιακό, διασχίζει το σύνολο της διδασκαλίας του Lacan. Όμως ανάλογα με την χρονική περίοδο, υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές, τόσο στην αντίληψη των 3 αυτών πεδίων, όσο και στην σχέση τους. Το αποτέλεσμα είναι ότι προκύπτουν προβλήματα στην πρόσληψη και στην μετάδοση της διδασκαλίας του Lacan¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έννοια του Συμβολικού. Ο Lacan μετατοπίστηκε από τις αρχικές θέσεις του 1953 σχετικά με το Όνομα του Πατρός, την πρωτοκαθεδρία και την αυτονομία του Συμβολικού σε σημείο να βρεθεί αντιμέτωπος στο σεμινάριο RSI με το ενδεχόμενο της ομογενοποίησης των 3 πεδίων. Πλέον, με την εισαγωγή της τοπολογίας των βορρόμειων κόμβων, αν κάτι έχει την πρωτοκαθεδρία, αυτό είναι η αναγκαιότητα του δεσίματος των τριών πεδίων.

Δεδομένου ότι το ζήτημα αυτό είναι αδύνατον να περιοριστεί στα χρονικά όρια μιας παρουσίασης, επέλεξα να το περιορίσω εστιάζοντας σε κάποια σημεία του 'διαλόγου' (σε εισαγωγικά) ανάμεσα στον Lacan και στον C. Lévi-Strauss (πλέον LS). Ο λόγος είναι ότι η σκέψη του τελευταίου άνοιξε τον δρόμο στον Lacan² για να ανανεώσει την ψυχανάλυση. Χαρακτηριστικά, ο Μάρκος Ζαφειρόπουλος³ γράφει ότι ο Lacan υιοθετώντας την στρουκτουραλιστική προσέγγιση του LS⁴ θα γίνει συγχρόνως φροϋδικός και στρουκτουραλιστής. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του Lacan στον Quine τον Δεκέμβριο του 1975 όταν θα του θέσει το ερώτημα σχετικά με το χρέος του απέναντι στον LS : «Του χρωστώ πολλά, αν όχι τα πάντα.». Αλλά θα προσθέσει : «Αυτό δεν εμποδίζει να έχω μια εντελώς άλλη ιδέα για την δομή από ότι εκείνος.»⁵

¹ Zafiroopoulos M., μεταξύ άλλων : 2001, *Lacan et les sciences sociales*, PUF, 2009, *L'anthropologie structurale et l'introduction de la théorie du signifiant*, 2015, *Le double corps (textuel) de Lacan (entre évolutionnisme et structuralisme)*.

² Φαίνεται ότι η γνωριμία του Lacan με το CLS έγινε με την μεσολάβηση του Alexandre Koyré, και έτσι, τα επόμενα χρόνια δημιουργήθηκε μια ισχυρή σχέση μεταξύ τους και μια στενή συνεργασία. Η φιλία τους κλονίστηκε το 1965 λόγω της αυτοκτονίας του Lucien Sebag, λαμπρού μαθητή του CLS, ο οποίος ήταν σε ανάλυση με τον Lacan. Τέλος, την δεκαετία του '80, μετά τον θάνατο του Lacan, ο CLS θα μιλήσει περιφρονητικά και με πολύ σκληρά λόγια για την θεωρία του Lacan, χωρίς όμως να τον κατονομάσει (*Levi-Strauss, D. Eribon, De près et de loin*, p. 107-108. Αναφέρεται στο άρθρο του A. Green, 2010, *LE REJET DE LA PSYCHANALYSE PAR C. LÉVI-STRAUSS*).

³ Zafiroopoulos M., 2009, *L'anthropologie structurale et l'introduction de la théorie du signifiant*

⁴ Zafiroopoulos M., *Le double corps (textuel) de Lacan (entre évolutionnisme et structuralisme)*, 2015. Υπάρχει σ' αυτό μια δόση υπερβολής διότι είναι γνωστό ότι ο Lacan ήδη από το 1931 είχε αξιοποιήσει την δομική γλωσσολογία του Saussure, όπως και ότι ήδη στην Διατριβή του 1932 είχε αξιοποιήσει τις φροϋδικές έννοιες.

⁵ « *En en parlant tout à l'heure avec moi, M. Quine m'a posé la question de ce que je devais à Cl. Lévi-Strauss : je lui dois beaucoup, sinon tout. Ça n'empêche pas que j'ai de la structure une tout autre notion que la sienne.* », *Conférences dans les universités nord-américaines : le 2 décembre 1975 au Massachusetts Institute of Technology, parue dans Scilicet*, 1975, n° 6-7, pp. 53-63.

Μπορεί ο LS να υπήρξε πηγή έμπνευσης για τον Lacan, όμως, όπως θα δούμε, οι θέσεις του LS ήταν πιο κοντά στις αρχές της γνωσιακής ψυχολογίας παρά της ψυχανάλυσης. Πρότεινε μια ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη αντίληψη για το ασυνείδητο που ενέπνευσε τον Lacan, η οποία όμως δεν ταυτίζεται με το φροϋδικό ασυνείδητο. Επιπλέον θεωρούσε ότι οι γλωσσικές δομές μπορούν να αναχθούν στο σώμα, στο βιοχημικό επίπεδο. Μάλιστα όταν αποκωδικοποιήθηκε ο γενετικός κώδικας, θεώρησε ότι η δομική γλωσσολογία βρήκε επιτέλους «το φυσικό και αντικειμενικό καθεστώς» της, θέση που αναιρεί την δυνατότητα ύπαρξης του φροϋδικού ασυνειδήτου και που ο Lacan χαρακτήρισε «πρωτογενή υλισμό» (S10, 28.11.1962). Σύμφωνα με τον Philippe Descola⁶ - ο οποίος σήμερα θεωρείται για πολλούς ο διάδοχος του LS - τον ενδιέφερε πρωτίστως να συλλάβει τους νόμους της σκέψης διότι θεωρούσε ότι όλα πηγάζουν από εκεί. Του ήταν ξένη η ιδέα του ατόμου-υποκειμένου, καθώς θεωρούσε ότι το άτομο ήταν πλήρως εμβαπτισμένο στους συλλογικούς θεσμούς⁷.

Έτσι νομίζω ότι η ιδιαιτερότητα του προσανατολισμού του Lacan αναδεικνύεται σαφέστερα εξετάζοντας πώς διαφοροποιήθηκε από τον LS για να διαμορφώσει μια αντίληψη για το Συμβολικό που δεν ταυτίζεται ούτε με αυτό της Ανθρωπολογίας, ούτε με εκείνο της Γλωσσολογίας.

Λόγω των χρονικών περιορισμών της παρουσίασης θα εστιάσω στην περίοδο από το 1953 μέχρι το 1965-66, οπότε στο κείμενο του *Η Επιστήμη και η Αλήθεια* θα απαντήσει στην κριτική του LS⁸ για την ψυχανάλυση, αναθερώντας στην πορεία αυτή κάποιες δικές του αρχικές θέσεις γύρω από το Συμβολικό. Όμως θα πρέπει πρώτα να αναφερθώ σε ιδέες του LS που επηρέασαν τον Lacan, όπως η *πρωτοκαθεδρία του Συμβολικού*, η *συμβολική λειτουργία* και η *συμβολική επιτελεσματικότητα*.

Πρωτοκαθεδρία του Συμβολικού, Συμβολική λειτουργία, Συμβολική επιτελεσματικότητα και η κριτική στην ψυχανάλυση από τον Lévi-Strauss

Η πρωτοκαθεδρία του Συμβολικού στον LS

Σχετικά με την έννοια του Συμβολικού βασική πηγή έμπνευσης για τον LS ήταν οι ομιλίες του Roman Jakobson στην Νέα Υόρκη (στο πλαίσιο των διαλέξεων του Macy, 1946-1953) τις οποίες παρακολούθησε. Επιστρέφοντας στο Παρίσι μίλησε με ενθουσιασμό στον Lacan για την φωνολογία του Troubetzkoy και την δομική γλωσσολογία του Saussure και του Jakobson.

Το 1950, στην *Εισαγωγή στο έργο του Μαρσέλ Μως* του 1950– κείμενο που για πολλούς θεωρείται το μανιφέστο του στρουκτουραλισμού - ο LS γράφει : « Όπως η γλώσσα, έτσι και το κοινωνικό αποτελεί μια αυτόνομη πραγματικότητα (είναι η ίδια, εξάλλου) – τα σύμβολα είναι πιο πραγματικά από αυτό που συμβολίζουν, το σημαίνον προηγείται και καθορίζει το σημαινόμο.»⁹.

⁶ Είχε την άποψη ότι τα κύρια στοιχεία της κοινωνικής ζωής αποτελούν κάποιου είδους «γνωσιακές προσταγές» (*impératifs cognitifs*) για τα άτομα και θεωρούσε ότι το υποκείμενο ήταν πλήρως εμβαπτισμένο στους συλλογικούς θεσμούς. *Claude Lévi-Strauss vu par Philippe Descola. Interview Philippe Descola et Marc Kirsch* στο *La lettre du Collège de France, Hors-série 2*, 2008.

⁷ *Claude Lévi-Strauss vu par Philippe Descola. Interview Philippe Descola et Marc Kirsch* στο *La lettre du Collège de France, Hors-série 2*, 2008.

⁸ Όμως ο Lacan δεν θα σταματήσει να αναφέρεται στον CLS. Ωστόσο ορισμένα κείμενα όπως εκείνα της *Ανατροπής του υποκειμένου και διαλεκτική της επιθυμίας*, της *Ραδιοφωνίας* και της *Τρίτης*, θα σηματοδοτήσουν κρίσιμα σημεία καμπής και οριστικής ρήξης.

⁹ «*Comme le langage, le social est une réalité autonome (la même, d'ailleurs) ; les symboles sont plus réels que ce qu'ils symbolisent, le signifiant précède et détermine le signifié*», CLS, *Εισαγωγή στο έργο του Μαρσέλ Μως*, 1950.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι ήδη το 1908 (ή το 1911) ο Franz Boas, ο πατέρας της αμερικάνικης ανθρωπολογίας, είχε ήδη διατυπώσει την ιδέα ότι «οι νόμοι της γλώσσας λειτουργούν σε ασυνείδητο επίπεδο, εκτός του ελέγχου των ομιλούντων υποκειμένων, και επομένως μπορούμε να τους μελετήσουμε σαν αντικειμενικά φαινόμενα ...»¹⁰. Και ο Marcel Mauss¹¹ είχε υποστηρίξει ότι τα γλωσσικά φαινόμενα δεν ήταν μόνο κοινωνικά φαινόμενα, αλλά συγχρόνως ψυχολογικά και φαινόμενα της φυσιολογίας.

Η συμβολική λειτουργία (*fonction symbolique*)

Ο LS εισάγοντας την έννοια της ‘συμβολικής λειτουργίας’ μπόρεσε να θεμελιώσει ένα κοινό τόπο για την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία, την γλωσσολογία και την ψυχανάλυση και να διατυπώσει μια δική του πρωτότυπη αντίληψη για το ασυνείδητο.

Στο άρθρο του *Γλώσσα και συγγένεια* (στην *Δομική Ανθρωπολογία*¹²), υποστήριξε ότι γλώσσα και κοινωνική οργάνωση μοιράζονται την ίδια αρχιτεκτονική δομή, δηλαδή διέπονται από αντιθέσεις και συσχετίσεις, και επομένως από λογικές σχέσεις. Όπως η πραγματικότητα του φωνήματος δεν μπορεί να αναδειχθεί αν εξετασθεί μεμονωμένα, παρά μόνο μέσα από τις αντιθετικές και αρνητικές σχέσεις με τα άλλα φωνήματα, έτσι και στο επίπεδο της κοινωνικής οργάνωσης των πρωτόγονων φυλών, η σημασία των κανόνων της επιγαμίας και της συγγένειας δεν μπορεί να αναδειχθεί παρά μόνο στο επίπεδο των σχέσεων μεταξύ τους, δηλαδή θεωρώντας ότι αποτελούν μια γλώσσα¹³.

Η υπόθεση αυτή επέτρεψε στον LS να θεωρήσει την γλώσσα ως μια θεμελιώδη οργάνωση η οποία είναι ικανή να υποδεχθεί τις πιο σύνθετες δομές των γεγονότων του πολιτισμού. Έτσι στην *Εισαγωγή της Δομικής Ανθρωπολογίας* υποστήριξε ότι η γλώσσα και ο πολιτισμός (*culture*) δεν είναι παρά παράλληλες μορφές της «συμβολικής λειτουργίας», δηλαδή της «*ασυνείδητης δραστηριότητας του ανθρώπινου πνεύματος*» η οποία συνίσταται στο να επιβάλλει συγκεκριμένες μορφές σε διαφορετικά περιεχόμενα, τις ίδιες είτε πρόκειται για πρωτόγονες, είτε για πολιτισμένες κοινωνίες¹⁴. Οτιδήποτε ανθρώπινο οφείλει να διευθετηθεί εντός της συμβολικής λειτουργίας. Εφόσον η δομή των γλωσσικών και των κοινωνικών γεγονότων καθορίζονται από την ασυνείδητη λειτουργία του πνεύματος, ο LS δεν θα μπορούσε παρά να ενδιαφερθεί για το ασυνείδητο και την ψυχανάλυση.

Έτσι, στο κείμενο για την *Συμβολική επιτελεσματικότητα* του 1949, διατυπώνει την αντίληψη του για το ασυνείδητο : «*το ασυνείδητο είναι πάντα κενό – ή ακριβέστερα είναι τόσο ξένο σε εικόνες όσο το στομάχι με τις τροφές που το διασχίζουν. Όργανο μιας ειδικής λειτουργίας, περιορίζεται να επιβάλλει τους δομικούς κανόνες που εξαντλούν την πραγματικότητα του σε μη αρθρωμένα στοιχεία που προέρχονται από αλλού : ορμές, συναισθήματα, παραστάσεις, αναμνήσεις.*»¹⁵. Το ασυνείδητο για τον LS είναι ένα

¹⁰ « *Les lois du langage fonctionnent au niveau inconscient, en dehors du contrôle des sujets parlants, on peut donc les étudier comme des phénomènes objectifs représentatifs à ce titre d'autres faits sociaux.* » C. Lévi-Strauss, *De près et de loin*, Paris, Odile Jacob, 1988, p. 59. Αναφέρεται στο Zafiroopoulos M., 2009, *L'anthropologie structurale et l'introduction de la théorie du signifiant*, σελ. 22.

¹¹ MAUSS Marcel, *Sociologie et anthropologie*, σελ. 299. P.U.F, 1980.

¹² CLS, *Anthropologie structurale*, pp. 79-81, Ed. Plon, 1958

¹³ Σημειώνω ότι ο CLS δέχθηκε την κριτική ότι τα συμπεράσματα του δεν προήλθαν από έρευνα επί του πεδίου, αλλά από θεωρητική μελέτη δεδομένων.

¹⁴ CLS, *Anthropologie structurale*, Introduction, p. 28, Ed. Plon, 1958.

¹⁵ *L'Éfficacité symbolique* (1949) : «... *l'inconscient est toujours vide ; ou, plus exactement il est aussi étranger aux images que l'estomac aux aliments qui le traversent. Organe d'une fonction spécifique, il se borne à imposer des lois structurales qui épuisent sa réalité à des éléments inarticulés qui proviennent d'ailleurs : pulsions, émotions, représentations, souvenirs.* »

τυπικό σύστημα σχέσεων, χωρίς υποκείμενο. Οτιδήποτε υποκειμενικό όπως οι αναμνήσεις και τα συναισθήματα είναι του προσυνειδητού, αλλά οργανώνονται από το ασυνείδητο¹⁶.

Αυτή η θεώρηση δεν άφησε ανεπηρέαστο τον Lacan και δεν είναι μακριά από την δική του διατύπωση ότι «το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα» (S11, 22.01.1964). Όμως – ίσως κάπως αργά - ο Lacan θα προσθέσει ότι η «πραγματικότητα του ασυνειδήτου» είναι «σεξουαλική πραγματικότητα» (S11, 29.04.1964), κάτι που δεν αποδέχτηκε ο LS, και αυτό κάποια στιγμή του το καταλόγισε ο Lacan.

Η συμβολική επιτελεσματικότητα (*L'efficacité symbolique*)

Το κείμενο για την *Συμβολική επιτελεσματικότητα* (1949) μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα καθώς εκεί ο LS συγκρίνει την θεραπευτική μέθοδο των σαμάνων με την ψυχαναλυτική θεραπεία. Ο LS αναφέρεται σε μια σαμανική τελετή της φυλής των ινδιάνων *Cuna* που είχε σκοπό να βοηθήσει σε μια δύσκολη γέννα. Για να εξηγήσει την αποτελεσματικότητα της τελετής εισάγει τον ασαφή όρο της επαγωγικής ιδιότητας (*propriété inductrice*) στηριζόμενος στην υπόθεση ότι η φυσιολογία του ζώντος οργανισμού υπόκειται και αυτή στην επίδραση της συμβολικής λειτουργίας. Ισχυρίζεται λοιπόν ότι η σαμανική τελετή όπως και η ψυχαναλυτική θεραπεία «προκαλούν ένα οργανικό μετασχηματισμό ο οποίος συνίσταται ουσιαστικά σε μια δομική αναδιοργάνωση, οδηγώντας τον ασθενή να βιώσει έντονα ένα μύθο [...], του οποίου η δομή θα ήταν, στο επίπεδο του ασυνείδητου ψυχισμού, ανάλογη με εκείνη την οποία θα θέλαμε να σχηματισθεί στο επίπεδο του σώματος. Η συμβολική επιτελεσματικότητα θα συνίστατο ακριβώς σ' αυτήν την επαγωγική ιδιότητα που θα κατείχαν, οι μιν σε σχέση με τις δε, οι τυπικά ομόλογες δομές που μπορούν να συγκροτηθούν, με διαφορετικά υλικά, σε διαφορετικά επίπεδα του ζώντος : οργανικές διαδικασίες, ασυνείδητος ψυχισμός, αναστοχαστική σκέψη».

Επιπλέον διευκρινίζει ότι ενώ στην σαμανική τελετή τον μύθο τον εισάγει ο σαμάνος, στην ψυχανάλυση ο ασθενής οδηγείται να δημιουργήσει τον 'ατομικό του μύθο', ενώ η λειτουργία του μύθου σκοπεύει να λύσει μια αρχική αντίφαση σε λογικό επίπεδο μέσα από μια σειρά από παραλλαγές¹⁷ μέχρι να εξαντληθεί η διανοητική παρόρμηση που τον δημιούργησε (AS, 254).

Στο κείμενο του δίνει μια περιγραφή της σαμανικής τελετής : ο σαμάνος ψάλλοντας περιγράφει αναλυτικότερα τα πάντα γύρω από την διαδικασία, όλα όσα αφορούν την συνάντηση με την ετοιμόγεννη, την αιτία της επιπλοκής και τον σκοπό της θεραπείας. Με την τεχνική του επιδιώκει το πέρασμα «από το επίπεδο της πραγματικότητας σε αυτό του μύθου, από το φυσικό σύμπαν στο σύμπαν της φυσιολογίας, από τον εξωτερικό κόσμο στο εσωτερικό του σώματος.»

Στην περίπτωση της ετοιμόγεννης, η αιτία της επιπλοκής ήταν ότι το πνεύμα που είναι υπεύθυνο για την ανάπτυξη του εμβρύου (*Muu*) είχε αυτονομηθεί και είχε κυριεύσει την ψυχή (*Purba*) της ετοιμόγεννης. Στην ψαλμωδία καλούνται προστατευτικά πνεύματα και δυνάμεις, την ηγεσία των οποίων αναλαμβάνει ο σαμάνος ώστε να τα οδηγήσει στην μήτρα της ετοιμόγεννης. Εκεί θα διεξαχθεί μια ανελέητη μάχη με

¹⁶ Ο Paul Ricoeur το 1963 θα σχολιάσει κριτικά αυτήν την προσέγγιση λέγοντας ότι εντάσσεται σ' ένα είδος «καντιανισμού χωρίς υπερβατικό υποκείμενο» και ο CLS δεν θα το αρνηθεί. *Autour de la Pensée sauvage. Réponses à quelques questions. Entretien du « groupe philosophique » d'Esprit avec Claude Lévi-Strauss (novembre 1963)*. Όσο για τον γενικό προσανατολισμό του, ο Paul Ricoeur (*Structure et Herméneutique*) διαπιστώνει ότι έργο του CLS στηρίζεται στο αξίωμα της «ταυτότητας ανάμεσα στους νόμους του κόσμου και της σκέψης» και ότι για τον CLS οι γλωσσικοί νόμοι θεσπίζουν ένα συνδυαστικό, καντιανό ασυνείδητο, εκτός ιστορίας..

¹⁷ Μέσα από μετασχηματισμούς, δηλαδή με αντιστροφές, αρνητικοποιήσεις και αντιμεταθέσεις των όρων (*renversements, négativations et permutations*). Αξιοσημείωτο επίσης ότι ο CLS αναφέρει την ποιητική μεταφορά σαν παράδειγμα αυτής της επαγωγικής ιδιότητας, κάτι στο οποίο ο Lacan θα αναφερθεί στην τελευταία περίοδο της διδασκαλίας του.

σκοπό να τιθασευτεί το αυτονομηθέν πνεύμα και να επανέλθει στην κανονικότητα, δηλαδή στην υπηρεσία της αναπαραγωγής. Η μάχη γίνεται απέναντι σε κροκόδειλους, χταπόδια και τέρατα με καπέλα που έχουν καταλάβει την ψυχή και συμπεριλαμβάνει ελιγμούς ενός πέους σε στύση και ένα αγώνα, το «*τουρνούα των καπέλων*». Ακολουθεί η επιστροφή, μια επικίνδυνη πορεία καθόδου, που αποτελεί και την μεταφορική αναπαράσταση του τοκετού. Σ' όλη την τελετή, η πάσχουσα ένοιωθε αισθήσεις και πόνους σύμφωνα με την πορεία της τελετής.

Πώς εξηγεί ο LS την επιτυχία της σαμανική τελετής ?

Προτείνει την υπόθεση ότι ο σαμάνος προμήθευσε την πάσχουσα με μια γλώσσα που επιτρέπει την σχέση του «*συμβόλου με το αντικείμενο*», δηλαδή του *σημαινόντος με το σημαινόμενο* διότι σ' αυτήν την γλώσσα η σχέση ανάμεσα στο τέρας και την ασθένεια είναι εσωτερική στο πνεύμα της ασθενούς. Αυτό δεν θα ήταν δυνατόν με μια σύγχρονη επιστημονική εξήγηση. Ο σαμάνος λεκτικοποιώντας την διαταραχή η οποία ήταν μη διατυπώσιμη για την ασθενή, επιφέρει την αναδιοργάνωση και στα άλλα ομόλογα επίπεδα του οργανισμού, επιτυγχάνοντας το ξεμπλοκάρισμα των φυσιολογικών διαδικασιών.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1950, στην *Εισαγωγή στο έργο του Marcel Mauss*, ο LS διευκρινίζει τον τρόπο που λειτουργεί αυτή η *επαγωγική ιδιότητα (propriété inductrice)* της συμβολικής επιτελεσματικότητας σχολιάζοντας την έννοια του *Mana*. Γι' αυτό αξιοποιεί την ανάλυση που είχε κάνει το 1902-03 ο Μαρσέλ Μως για την μαγεία στο *Σχεδιάσμα μιας γενικής θεωρίας για τη μαγεία*. Αυτή η έννοια του *Mana* μας ενδιαφέρει διότι σ' ένα πρώτο χρόνο ο Lacan την συσχέτισε με το Όνομα του Πατρός.

Τι είναι το *Mana* για τον Mauss ? Γράφει ότι αυτή η έννοια « *περιβάλλει εκείνη της μαγικής δύναμης. Είναι [μια έννοια] καθαρής επιτελεσματικότητας, η οποία [...] είναι υλική ουσία και εντοπίσιμη, αλλά και συγχρόνως και πνευματική, η οποία ενεργεί από απόσταση και συγχρόνως μέσω άμεσης σύνδεσης, αν όχι μέσω επαφής, κινητή και ασταθής χωρίς να κινείται, απρόσωπη αλλά και ενδυόμενη προσωπικές μορφές, συνεχής αλλά και δυνάμενη να διαιρεθεί [...] δεν είναι μόνο μια δύναμη, μια οντότητα, είναι ακόμη και μια δράση, μια ποιότητα και μια κατάσταση. Δηλαδή, είναι συγχρόνως ένα ουσιαστικό, ένα επίθετο, ένα ρήμα...* ». ¹⁸ Οι έννοιες τύπου *Mana*¹⁹ στην ανιμιστική αντίληψη αντιπροσωπεύουν το «*πνεύμα των πραγμάτων*», κάτι που δίνει συνοχή και λειτουργικότητα στον κόσμο.

Σε διανοητικό επίπεδο, ο Μως θεωρεί ότι η μαγεία, όπως και η θρησκεία, είναι ένα παιχνίδι «*αξιακών κρίσεων* », δηλαδή (συν)αισθηματικών αφορισμών. Πρόκειται για *συνθετικές κρίσεις a priori* με την έννοια ότι ο πιστός αποδίδει ιδιότητες στους συντελεστές της μαγικής εμπειρίας που δεν είναι αυτονόητες, και μάλιστα πριν βιώσει την αποτελεσματικότητα της εμπειρίας του. Το *Mana* έχει το ρόλο του συνδετικού συνδέσμου (*corule*) στην πρόταση της μαγικής κρίσης. «*Χάρη στην ιδέα του Mana, η μαγεία, τομέας της επιθυμίας, είναι πλήρης ορθολογισμού.* »

Ας δούμε τώρα με ποιον τρόπο αξιοποίησε ο LS την θεωρία του Μως.

Ο LS αδιαφόρησε για την σημασία των ψυχικών καταστάσεων, των επιθυμιών και των φόβων, που υπογραμμίζει ο Mauss, διότι τις θεώρησε ασαφείς έννοιες, μη επιστημονικές, και επιπλέον ... δεν ανήκουν

¹⁸ «...Πραγματοποιεί αυτήν την σύγχυση του φορέα της δράσης, του τελετουργικού [της μαγείας] και των αντικειμένων τα οποία μας φάνηκαν να είναι θεμελιώδη στην μαγεία.» Σαν έννοια αντιπροσωπεύει κάτι το «αφηρημένο και γενικό και παρόλα αυτά εντελώς συγκεκριμένο...». Mauss M, 1902-03, *Esquisse d'une théorie générale de la magie*.

¹⁹ Για τον Μως τέτοιες έννοιες αποτελούν μια γενική κατηγορία, το ιερό είναι μια υποκατηγορία του *Mana* (ενώ για τον Ντυρκέμ ίσχυε το αντίστροφο).

στο πεδίο έρευνας της ανθρωπολογίας. Αντίθετα, ενδιαφέρθηκε μόνο για την σημασιολογική διάσταση του *Mana*.

Έτσι πρότεινε ότι η λειτουργία του *Mana*, είναι ανάλογη με αυτήν που έχουν οι λέξεις *truc* ή *machin* στα γαλλικά – εμείς θα λέγαμε το ‘κόλπο’ ή ‘πράγμα’. Για παράδειγμα, όταν δυσκολευόμαστε να βρούμε την κατάλληλη λέξη, βγαίνουμε από το αδιέξοδο χρησιμοποιώντας την λέξη ‘πράγμα’²⁰. Δηλαδή για τον LS το *Mana* ανήκει στην κατηγορία των υπερωνύμων, των λέξεων που αντικαθιστούν άλλες που ανήκουν σε κατώτερη ή στην ίδια εννοιολογική κατηγορία. Θεωρεί ότι τέτοιες έννοιες παρεμβαίνουν παντού και πάντα περίπου όπως τα « αλγεβρικά σύμβολα, για να αντιπροσωπεύσουν μια απροσδιόριστη σημασία, η οποία όντας κενή νοήματος και επομένως δεκτική σε οποιοδήποτε νόημα, έχει σαν μοναδική λειτουργία να γεφυρώσει μια απόσταση ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο, ή για την ακρίβεια, να σηματοδοτήσει [...] ότι [στις συγκεκριμένες συνθήκες] εγκαθιδρύεται μια ανεπαρκής σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο εις βάρος της προγενέστερης συμπληρωματικής σχέσης τους.» Έτσι, « το *Mana* δεν είναι παρά η υποκειμενική αντανάκλαση της απαίτησης για μια ολότητα [στην σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο] ...».

Με δυο λόγια, εδώ ο LS μιλάει για μια απαίτηση που αφορά την πληρότητα του μεγάλου Άλλου.

Πως εξηγεί ο LS αυτήν την απαίτηση για ολότητα? Γράφει: «η γλώσσα δεν μπορεί παρά να γεννήθηκε σε μια στιγμή. Τα πράγματα δεν άρχισαν να σημαίνουν κάτι σταδιακά... Οι δύο κατηγορίες του σημαίνοντος και του σημαινομένου συγκροτήθηκαν συγχρόνως... και συμπληρωματικά, αλλά η γνώση [δηλαδή η διαδικασία αναγνώρισης και αντιστοίχισης τους] δεν μπήκε σε λειτουργία παρά πολύ αργά...» Έτσι συμπεραίνει ότι είναι χαρακτηριστικό της «ανθρώπινης συνθήκης» να διαθέτει ένα «πλεόνασμα σημασίας (*surplus de signification*)».

Σ’ αυτό το σημείο ο LS αξιοποιεί την έννοια του μηδενικού φωνήματος του Jakobson. Η απόδοση αυτού του πλεονάσματος σημασίας σ’ ένα σημαίνον γίνεται χάρη στα σημαίνοντα που ανήκουν στην κατηγορία των «θεσμικών μορφών μηδενικού τύπου (*formes institutionnelles de type zéro*)», δηλαδή σημαινόντων «μηδενικής συμβολικής αξίας» που αποτελούν την «συνειδητή έκφραση μιας σημασιολογικής λειτουργίας, της οποίας ο ρόλος είναι να επιτρέπει στην συμβολική σκέψη να λειτουργεί παρά την εγγενή αντίφαση της [...]» θεμελιώνοντας «τα αναστοχαστικά και επικυρωμένα (έγκυρα) συστήματα ερμηνείας». Για τον LS το *Mana* αντλεί την επιτελεσματικότητα λοιπόν από το γεγονός ότι ανήκει σ’ αυτήν την κατηγορία, δηλαδή εκπληρεί τον ρόλο ενός «συμβόλου σε καθαρή κατάσταση (*symbole à l'état pur*)», ή ενός «κυμαινόμενου σημαίνοντος (*signifiant flottant*)»²¹.

Έτσι, καταλήγει ο LS «όλες οι μαγικές λειτουργίες στηρίζονται στην αποκατάσταση μια ενότητας, όχι χαμένης (διότι τίποτα δεν χάνεται ποτέ), αλλά ασυνειδητής, τουλάχιστον λιγότερο συνειδητής από ότι αυτές οι ίδιες οι λειτουργίες.»²²

²⁰ Ο CLS υποστηρίζει την θέση του αναζητώντας σημασίες που σχετίζονται με αυτές τις λέξεις ή την ετυμολογία τους. Παράδειγμα η λέξη *machin* παραπέμπει στο *machine*, δηλαδή στην μηχανή και επομένως στην δύναμη.

²¹ « Dans son effort pour comprendre le monde, l'homme dispose donc toujours d'un surplus de signification (qu'il répartit entre les choses selon des lois de la pensée symbolique qu'il appartient aux ethnologues et aux linguistes d'étudier). Cette distribution d'Une ration supplémentaire - si l'on peut s'exprimer ainsi - est absolument nécessaire pour qu'au total, le signifiant disponible et le signifié repéré restent entre eux dans le rapport de complémentarité qui est la condition même de l'exercice de la pensée symbolique. » (CLS, 1950, p.45)

²² Ο CLS συλλαμβάνει την λειτουργία του συμβόλου στα πλαίσια ενός δυαδικού συστήματος που χαρακτηρίζεται από μια εγγενή αντίφαση (την ασυμμετρία ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο), και η λειτουργία της σκέψης προϋποθέτει την αποκατάσταση αυτής της υποτιθέμενης πρωταρχικής ενότητας ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο. Εξηγεί ως εξής ένα μαγικό τελετουργικό για την πρόκληση της βροχής: «η μαγική κρίση που εμπλέκεται στην πράξη να παραχθεί καπνός για να προκληθούν σύννεφα και βροχή δεν βασίζεται στην διάκριση ανάμεσα στο σύννεφο και την βροχή, με την επίκληση στο *Mana* ώστε να γίνει η σύνδεση του ενός με το άλλο [δηλαδή, το *Mana* δεν έχει τον ρόλο του συνδέσμου όπως θα έλεγε ο Μως], αλλά

Η κριτική στην ψυχανάλυση

Ο LS θεωρούσε περίπου ισοδύναμες και ανάλογες τις πρακτικές του σαμανισμού και της ψυχανάλυσης, την οποία αντιλαμβανόταν σύμφωνα με το μοντέλο της κάθαρσης. Θεωρούσε ότι ο ψυχαναλυτής με τις ερμηνείες του καθιστά αδιαφανείς τις διαταραχές στους ασθενείς διότι τις ανάγει σ' ένα περιορισμένο αριθμό πιθανών καταστάσεων των πρώτων χρόνων της ζωής. Επιπλέον θεωρούσε ότι αυτές επιβάλλονται στους ασθενείς. Όσο για το θεωρητικό corpus της ψυχανάλυσης, θεωρούσε ότι απείχε από «*υποθέσεις που είχαν εξακριβωθεί επιστημονικά σε συγκεκριμένες καταστάσεις*» και ότι κινδύνευε να καταντήσει μια «*θολή, διάχυτη μυθολογία*».

στο γεγονός ότι ένα πιο βαθύ επίπεδο σκέψης ταυτίζει τον καπνό και με το σύννεφο, δηλαδή το ένα είναι το ίδιο με το άλλο, τουλάχιστον για μια ορισμένη σκέψη, και αυτή η ταύτιση δικαιολογεί την συσχέτιση που συνεπάγεται, όχι το αντίθετο.»

Με δυο λόγια, ο CLS παίρνει στα σοβαρά την αποτελεσματικότητα της μαγείας και την εξηγεί με την έννοια της *συμβολικής λειτουργίας* σαν «*αποτέλεσμα της ασυνείδητης δραστηριότητας του πνεύματος*». Προτείνει κάτι που πηγαίνει ένα επιπλέον βήμα σε σχέση με την δομική γλωσσολογία του Saussure διότι τα στοιχεία ενός συμβολικού συστήματος δεν περιορίζονται σ' ένα σημασιολογικό ρόλο αλλά έχουν την δυνατότητα να αλληλοεπιδρούν και να επιτελούν μια πράξη, την δομική αναδιοργάνωση σε πολλαπλά επίπεδα εφόσον ξεπεραστεί η εγγενής αντίφαση της σκέψης λόγω της ασύμμετρης σχέσης ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο.

**Πώς αξιοποίησε ο Lacan τις θέσεις του Lévi-Strauss
Η επιρροή του Lévi-Strauss στην 'επιστροφή στον Freud'.**

Την επιρροή του LS στον Lacan την βλέπουμε στην πρώτη ομιλία της Ρώμης, *Λειτουργία και Πεδίο της Ομιλίας και της Γλώσσας* του 1953.

Σ' αυτό το θεμελιώδες για την ψυχανάλυση κείμενο ο Lacan ισχυρίζεται ότι οι όροι και οι έννοιες του Freud έχουν υποστεί παρερμηνείες λόγω του αδέξιου σχολιασμού τους και ότι η *λειτουργία της ομιλίας* θα έπρεπε να επανέλθει στο κέντρο της αναλυτικής πρακτικής. Στηρίχθηκε στον LS ταυτίζοντας την *λειτουργία της ομιλίας* με την «*συμβολική λειτουργία*» (και S01, 10.03.1954). Εκείνο που χαρακτηρίζει τον ψυχαναλυτή είναι ότι «*ασκεί την συμβολική λειτουργία*» («*praticien de la fonction symbolique*», E284) και δηλώνει ότι δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τους φροϋδικούς όρους χωρίς αυτοί «*να διευκρινισθούν θεσπίζοντας την ισοδυναμία τους στην σύγχρονη γλώσσα της ανθρωπολογίας, (δηλαδή, της δομικής ανθρωπολογίας του LS) ...*»²³. Επιπλέον ταυτίζει το ασυνείδητο του LS με το φροϋδικό ασυνείδητο. Γράφει : «*Δεν είναι αντιληπτό ότι ένας LS υποδεικνύοντας την εμπλοκή των γλωσσικών δομών όπως και εκείνου του μέρους των κοινωνικών νόμων που ρυθμίζει την επιγαμία και την συγγένεια κατακάτ το ίδιο πεδίο στο οποίο ο Freud εδράζει το ασυνείδητο ?*»²⁴ (E285). Όσο για την γλωσσολογία, αυτή θα πρέπει να προσεγγισθεί μέσα από την θεώρηση της «*σύγχρονης ανθρωπολογίας*» του LS (E246).

Στην συνέχεια ο Lacan αναφέρεται στο *Όνομα του Πατρός* σχετίζοντας το με το *Mana* : «*... η πατρική λειτουργία συγκεντρώνει σ' αυτήν φαντασιακές και πραγματικές σχέσεις, [που είναι] πάντα λιγότερο ή περισσότερο ανεπαρκείς ως προς την συμβολική σχέση η οποία την συνιστά ουσιαστικά. Είναι στο όνομα του πατρός που οφείλουμε να αναγνωρίσουμε το στήριγμα της συμβολικής λειτουργίας η οποία, από τις απαρχές των ιστορικών χρόνων ταυτίζει το πρόσωπο του (πατέρα) με τον νόμο... Έτσι, είναι η αρετή του λόγου [vertu du verbe] εκείνη η οποία διαιώνίζει την κίνηση του Μεγάλου Χρέους ... Ταυτισμένο με το ιερό hau ή με το πανταχού παρόν Mana, το απαραβίαστο Χρέος είναι η εγγύηση ότι το ταξίδι στο οποίο ωθούνται γυναίκες και αγαθά επαναφέρει στο σημείο αφετηρίας τους άλλες γυναίκες και άλλα αγαθά φορείς μιας οντότητας ταυτόσημης με το μηδενικό σύμβολο, λέει ο LS, ανάγοντας την δύναμη της Ομιλίας [Parole] στην μορφή αλγεβρικού σημείου.*» (E278 - 279)

Το 1953 λοιπόν ο Lacan πραγματοποιεί μια τομή στην ψυχανάλυση επαναφέροντας στο κέντρο της ψυχαναλυτικής πρακτικής την εξαιρετικά δυναμική έννοια της *δύναμης της Ομιλίας*. Όμως φαίνεται να ακολουθεί τον LS στην αναγωγή της σε κάποιο σημειακό ή ψηφιακό χαρακτήρα. Παράλληλα, ως προς την συμβολική λειτουργία υιοθετεί την αισιόδοξη αντίληψη του LS, παρά τον προβληματισμό του Freud της δεύτερης τοπικής : μπορεί το ασυνείδητο να είναι ένα κενό ή ένα μετατοπισμένο κεφάλαιο της ιστορίας του υποκειμένου, αλλά μπορεί να επανευρεθεί. Το ίδιο για το σύμπτωμα, μπορεί να αποκωδικοποιηθεί πλήρως²⁵.

23 «... ces termes ne peuvent que s'éclaircir à ce qu'on établit leur équivalence au langage actuel de l'anthropologie, voire aux derniers problèmes de la philosophie, où souvent la psychanalyse n'a qu'à reprendre son bien», FCPL, E240.

24 «N'est-il pas sensible qu'un Lévi-Strauss en suggérant l'implication des structures du langage et de cette part des lois sociales qui règle l'alliance et la parenté conquiert déjà le terrain même où Freud assait l'inconscient», FCPL, E285.

25 *L'inconscient est ce chapitre de mon histoire qui est marqué par un blanc ou occupé par un mensonge : c'est le chapitre censuré. Mais la vérité peut être retrouvée; le plus souvent déjà elle est écrite ailleurs. A savoir - dans les monuments : et ceci est mon corps, c'est-à-dire le noyau hystérique de la névrose où le symptôme hystérique montre la structure d'un langage et se déchiffre comme une inscription qui, une fois recueillie, peut sans perte grave être détruite; - dans les documents d'archives aussi : et ce sont les souvenirs de mon enfance, impénétrables aussi bien qu'eux, quand je n'en connais pas la provenance;*

Τα επόμενα βήματα

Όμως όπως ξέρουμε ο Lacan δεν θα μείνει εκεί. Θα συνοψίσω κάποια σημεία της πορείας του εστιάζοντας για λόγους παρουσίασης στον **Μάιο του 1956**.

Εκείνη την περίοδο γίνεται σαφής η διαφοροποίηση από τον LS ως προς βασικά 3 σημεία : την αυτονομία του Συμβολικού, το καθεστώς του *Mana* και των συμβολικών βαθμίδων που στηρίζουν το Συμβολικό, και κυρίως, το όριο της επιτελεσματικότητας της συμβολικής λειτουργίας.

Όπως δείχνει ο Μάρκος Ζαφειρόπουλος, στην διάλεξη **O Freud στον αιώνα** (16 Μαΐου 1956), ο Lacan θεώρησε ότι βρήκε την απάντηση για την καταγωγή του Συμβολικού στα κείμενα του Freud για το *Τοτέμ και Ταμπού* και τον *Μωυσή και τον Μονοθεισμό*.

Στο ερώτημα με ποιο τρόπο ο λόγος και η αλήθεια έχουν καθοριστική επίπτωση στον άνθρωπο, ο Lacan απαντάει : «*Το πράγμα [... θα ήταν] αδιανόητο ... [χωρίς την αναφορά] στο ανιστορικό δράμα [...] του φόνου του πατέρα* ». Ο *Νεκρός Πατέρας* του *Τοτέμ και Ταμπού* γίνεται ο «φορέας» του σημαίνοντος του Ονόματος του Πατρός (S05, 18.06.1958). Το Όνομα του Πατρός, δεν είναι απλά το «*στήριγμα του Συμβολικού*», αλλά θεσπίζει το Συμβολικό, γίνεται το θεμέλιο του.

Επομένως, το Όνομα του Πατρός, και για τον LS οι έννοιες της κατηγορίας των συμβολικών βαθμίδων μηδενικού βαθμού, αποκτούν μυθικό, και επομένως μη επιστημονικό, χαρακτήρα²⁶ (και S04, 06.03.1957).

Λίγο μέρες αργότερα, στις 26 Μαΐου 1956, θα παρεμβεί στην διάλεξη του LS **Σχετικά με τις σχέσεις ανάμεσα στην μυθολογία και το τελετουργικό**²⁷. Ο LS ισχυρίζεται ότι «ο μύθος βρίσκεται συγχρόνως στην γλώσσα (*langage*) και πέραν αυτής» και ότι υπάρχει μια μορφή συμπληρωματικότητας ανάμεσα στους μύθους μιας φυλής και τα τελετουργικά της γειτονικής της. Έτσι η λύση ενός συνδυαστικού συστήματος (*combinatoire*) είναι δυνατόν να πάρει την μορφή μύθου σε μια φυλή και την μορφή τελετουργικού σε μια γειτονική.

Στην παρέμβαση του ο Lacan αρχικά αναγνώρισε το χρέος του στον LS, αλλά στην συνέχεια εξέφρασε την απογοήτευση του διότι εκείνος θεώρησε ότι υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στο Συμβολικό και το Φαντασιακό²⁸ αντί να επιμένει σε μια επεξεργασία με βάση την αυτονομία του Συμβολικού, την οποία ο Lacan είχε τεκμηριώσει με μαθηματικό τρόπο τον προηγούμενο χρόνο στο Σεμινάριο του στις συνεδρίες για το **Κλεμμένο γράμμα** (S02, 23.03.1955, 26.04.1955)²⁹.

- dans l'évolution sémantique : et ceci répond au stock et aux acceptions du vocabulaire qui m'est particulier, comme au style de ma vie et à mon caractère;

- dans les traditions aussi, voire dans les légendes qui sous une forme héroïsée véhiculent mon histoire;

- dans les traces, enfin, qu'en conservent inévitablement les distorsions, nécessitées par le raccord du chapitre adultéré dans les chapitres qui l'encadrent, et dont mon exégèse rétablira le sens. [FCPL, E259]

²⁶ Δηλαδή αποτελεί μια οντότητα που έχει ύπαρξη μυθική, ως σύμβολο. Πρόκειται για μια αναγκαιότητα δεδομένου ότι «τίποτα στην βιωμένη πραγματικότητα» του υποκειμένου δεν υποδηλώνει μια τόσο εξέχουσα και προνομιακή θέση για το σύμβολο του πατέρα. Στην Τέλεβιζιον θα πει «ο μύθος είναι η απόπειρα να δοθεί επική μορφή σ' αυτό που λειτουργεί στην δομή» (AE532).

²⁷ Το κείμενο της Δομικής Ανθρωπολογίας, 'Σχέσεις συμμετρίας ανάμεσα στα τελετουργικά και τους μύθους των γειτονικών πληθυσμών» απηχεί το περιεχόμενο αυτής της διάλεξης.

²⁸ Ο CLS ήταν αντίθετος με την ιδέα της αυτονομίας του Συμβολικού (S02, 12.01.1954) που αφενός σήμαινε την ύπαρξη ενός ριζικού χάσματος ανάμεσα στην τάξη της φύσης και εκείνης του πολιτισμού, αφετέρου έδινε στο Συμβολικό μια υπερβατική διάσταση.

²⁹ Λίγο νωρίτερα (S03, 2 Μαΐου του 1956), είχε αναφερθεί στην ισοδυναμία ανάμεσα στις γλωσσικές και τις ασυνείδητες διαδικασίες (τα σχήματα της ρητορικής – η μεταφορά και η μετωνυμία - ισοδυναμούν με την συμπύκνωση και την μετάθεση των πρωτευουσών διαδικασιών). Στην συνέχεια, αυτό του επέτρεψε – κυρίως στο 5ο και στο 6ο σεμινάριο - να ισχυριστεί την ύπαρξη μιας ομολογίας ή κάποιου ισομορφισμού ανάμεσα στην ομιλία και στο ασυνείδητο.

Ο Lacan συνέχισε θυμίζοντας ότι ήδη στο κείμενο του **Ο ατομικός μύθος του νευρωτικού ή ποίηση και αλήθεια στην νεύρωση**³⁰ (04.03.1953) είχε εφαρμόσει με «πλήρη επιτυχία» στην περίπτωση του Ανθρώπου με τα ποντίκια την «κανονική φόρμουλα του μύθου»³¹ που είχε εισαγάγει ο LS. Έτσι «τυποποίησε με αυστηρό τρόπο» το φανταστικό σενάριο του υποκειμένου με βάση τον μετασχηματισμό της ιστορίας του πατέρα³².

Αυτό το συμπέρασμα (και λαμβάνοντας υπόψη του και τις Στοιχειώδεις δομές συγγένειας του LS) του επέτρεψε να ασκήσει κριτική στην τριαδική δομή του Οιδιπόδειου υποστηρίζοντας ότι στην νεύρωση συναντάμε μια «τετραδική δομή, που ανανεώνεται αδιάκοπα, [...] και] δεν υφίσταται σε ένα μοναδικό επίπεδο»³³. Εκείνη την περίοδο ο τέταρτος όρος μπορούσε να πάρει διάφορες μορφές όπως του φίλου ή του θείου κλπ. Ο Lacan συσχέτιζε τον τέταρτο με τον θάνατο εμπνεόμενος από την εγγεληνή διαλεκτική του αφέντη και του δούλου.

Όμως, αυτό που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα είναι ότι σύμφωνα με την «κανονική φόρμουλα του μύθου» ο τέταρτος όρος αρνητικοποιείται που σημαίνει ότι στο τέλος της συμβολικής επεξεργασίας παραμένει ένα μη αναγώγιμο υπόλοιπο. Επομένως προκύπτει η «αδυνατότητα της ολικής λύσης του μύθου», συμπέρασμα που έρχεται σε αντίθεση με την θέση του LS.

Έτσι, στην παρέμβαση του ο Lacan θα δηλώσει : « η λειτουργία του μύθου θα ήταν να μας δείξει την διατύπωση με σημαίνουσα μορφή μιας προβληματικής η οποία οφείλει να αφήνει αναγκαία κάτι ανοικτό, το οποίο απαντά στο μη επιλύσιμο υπόλοιπο δίνοντας σημαίνουσα μορφή στην μη επιλυσιμότητα, και η προέκταση της, επανευρισκόμενη στις ισοδυναμίες της, δίνει [...] το σημαίνον του αδύνατου (signifiant de l'impossible).»³⁴ Για τον Lacan λοιπόν, είναι αδύνατον το κλείσιμο της προβληματικής που γέννησε τον μύθο στα πλαίσια μιας δυαδικής συμβολικής δομής. Γενικότερα πάντως η διάσταση ανάμεσα στον LS και τον Lacan στην προσέγγιση του μύθου οφείλεται σε μια διαφορετική αντίληψη για την γλώσσα³⁵.

Παράλληλα εκείνη την περίοδο (Μαΐου - Αυγούστου 1956) ο Lacan επεξεργαζόταν το κείμενο³⁶ για το **Κλεμμένο Γράμμα** όπου αντιλαμβάνονταν το Συμβολικό στηριζόμενος στην έννοια της συμβολικής

³⁰ Ο ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΝΕΥΡΩΤΙΚΟΥ Ή ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΛΗΘΕΙΑ ΣΤΗ ΝΕΥΡΩΣΗ, Εκδ. Εκκρεμές, 2015.

³¹ Πρόκειται για μια φόρμουλα 4 όρων που τυποποιεί το περιεχόμενο ενός μύθου με βάση μαθηματικές συναρτήσεις που παράγουν τις διαφορετικές παραλλαγές του με τελικό στόχο την αναίρεση του παραδόξου που επιδιώκει να λύσει ο μύθος και που αποτελεί την πηγή της γένεσής του. Η φόρμουλα περιλαμβάνει την αμοιβαία αλλαγή των μεταβλητών και μια διπλή συστροφή καθώς εναλλάσσονται οι θέσεις των μαθηματικών συναρτήσεων με εκείνες των μεταβλητών. Έχει την εξής μορφή : $Fx(a) : Fy(b) :: Fx(b) : Fa-1(y)$

³² Το ζήτημα του άλυτου χρέους του πατέρα σε δύο διαφορετικά επίπεδα, προς τον φίλο που τον δάνεισε, και προς την κοπέλα που εγκατέλειψε για ένα πλούσιο γάμο, επαναλήφθηκε στο σενάριο του υποκειμένου. Η επανάληψη περιλαμβάνει τον αναδιπλασιασμό του εγώ και την αρνητικοποίηση του ενός όρου.

³³ Στηριζόμενος και στις Στοιχειώδεις δομές συγγένειας του CLS.

³⁴ «... De sorte que le mythe serait là pour nous montrer la mise en équation sous une forme signifiante d'une problématique qui doit par (116) elle-même laisser nécessairement quelque chose d'ouvert, qui répond à l'insoluble en signifiant l'insolubilité, et sa saillie retrouvée dans ses équivalences, qui fournit (ce serait là la fonction du mythe) le signifiant de l'impossible.»

³⁵ Χρησιμοποιώντας την ορολογία του Jakobson, ο CLS θεωρώντας εφικτό το κλείσιμο του μυθικού συστήματος με την αρνητικοποίηση του ενός όρου της κανονικής φόρμουλας του μύθου που αναφέραμε πιο πάνω στο πλαίσιο μιας δυαδικής δομής (M. Drach, *La musique par-delà le mythe* στο *L'anthropologie de Lévi-Strauss et la psychanalyse*, 2008), στηρίζεται στην «λειτουργία διάκρισης του νοήματος», που χαρακτηρίζει στο δυαδικό μοντέλο της δομικής φωνολογίας, ενώ η προσέγγιση του Lacan είναι σύμφωνα με την «λειτουργία καθορισμού του νοήματος» (M. Drach, *Le franchissement des dualismes de la langue par la fonction poétique*, στο *L'anthropologie de Lévi-Strauss et la psychanalyse*, 2008) που χαρακτηρίζει την δημιουργική, την ποιητική διάσταση της γλώσσας.

³⁶ Το 1956 ο Lacan επεξεργάστηκε εκ νέου τις σχετικές συνεδρίες του 2^{ου} σεμιναρίου για το κείμενο που δημοσιεύτηκε στα Γραπτά.

αλυσίδας και όπου έδειχνε τον «τρόπο με τον οποίο μια τυπική γλώσσα καθορίζει το υποκείμενο». Όμως αυτό που μας ενδιαφέρει είναι ότι επανέρχεται το ζήτημα του υπολοίπου της συμβολικής λειτουργίας.

Ένα βασικό συμπέρασμα αυτού του κειμένου είναι ότι η ίδια η λειτουργία της γλώσσας επιβάλλει την απώλεια κάποιων φωνημάτων που θα αποτελέσουν ίχνη στο Πραγματικό. Εφόσον το Όνομα του Πατρός λειτουργεί, αυτά τα ίχνη θα αποκτήσουν το καθεστώς του γραπτού, του γράμματος.

Το γράμμα, το υπόλοιπο της συμβολικής λειτουργίας, ο Lacan το ονομάζει «*caput mortuum du signifiant*» (νεκρή κεφαλή του σημαίνοντος) και θεωρεί ότι χαρακτηρίζει κάθε «στοιχειώδη μορφή υποκειμενικής διαδρομής» (και S04, 20.03.1957). Πρόκειται για ένα όρο δανεισμένο από την αλχημεία που δηλώνει το στερεό υπόλοιπο μιας διαδικασίας μετουσίωσης από το οποίο δεν μπορεί να εξαχθεί τίποτα. Όμως ο Lacan λέει ότι αυτή η τρύπα στην σημαίνουσα αλυσίδα θεμελιώνεται σ' ένα ενεστώτα χρόνο που εμπεριέχει τον τετελεσμένο μέλλοντα του. Με δυο λόγια, αυτό το υπόλοιπο αποκτά καθεστώς αιτίου διότι στο εξής η κίνηση της σημαίνουσας αλυσίδας θα τείνει να το περιχαρακώσει. Είναι ένα σημείο που θίγει την πρωτοκαθεδρία του Συμβολικού.

Ένα επόμενο βήμα θα γίνει στις 4 Ιουλίου 1956. Ολοκληρώνοντας την επεξεργασία του για την περίπτωση του προέδρου Schreber στο 3^ο σεμινάριο για τις **Ψυχώσεις**, ο Lacan αναπτύσσει τον κεντρικό ρόλο του φαλλού στην ψυχική οικονομία του υποκειμένου. Πλέον ο φαλλός παίρνει την θέση του τέταρτου όρου της τετραδικής δομής του Οιδιπόδειου. Συμπέρασμα που αξιοποιείται στο 4^ο σεμινάριο για την **Σχέση Αντικειμένου**, στην περίπτωση του μικρού Χάνς³⁷ (συνεδρίες από 06.03.1957 ως 26.06.1957). Και πάλι (3 Απριλίου 1957) ο Lacan διαπιστώνει ότι στο τέλος της ασυνειδήτης επεξεργασίας το πραγματικό του πέους έχει αφομοιωθεί επαρκώς, όχι όμως όσο ήταν αναγκαίο.

Μένει αναπάντητο το ερώτημα πώς γίνεται το οιδιπόδειο - πέρα από τις παθογενείς - να έχει και κανονιστικές επιπτώσεις, αφού ανοίγει τον δρόμο για την πατρότητα. Επιπλέον, προκύπτει μια αντίφαση σχετικά με το *Όνομα του Πατρός*. Όπως επισημαίνει ο Μάρκος Ζαφειρόπουλος, αφενός θεμελιώνει την συμβολική τάξη, συμβολοποιεί τον πρώτο μεγάλο Άλλο³⁸ (S05, 18.06.1958), επομένως θα πρέπει να βρίσκεται εκτός του τόπου του σημαίνοντος. Συγχρόνως, λόγω της αυτονομίας του Συμβολικού, θα πρέπει να βρίσκεται και εντός αυτού.

Την λύση σ' αυτήν την αντίφαση θα την δώσει ο Lacan τον Ιανουάριο του 1958 στο 5^ο σεμινάριο για τα **Μορφώματα του ασυνειδήτου** εισάγοντας την πατρική μεταφορά. Ο «πατέρας είναι μια μεταφορά» δηλαδή «ένα σημαίνον που αντικαθιστά ένα άλλο σημαίνον» (S05, 15.01.1958), το πατρικό σημαίνον που αντικαθιστά το σημαίνον της επιθυμίας της μητέρας με επίπτωση την φαλλική σημασία. Έτσι, η πατρική μεταφορά γίνεται το πρότυπο κάθε μεταφοράς.

Στις 29 Ιανουαρίου 1958 : «Σας μιλώ για την πατρική μεταφορά. Ελπίζω να έχετε αντιληφθεί ότι σας μιλώ για το σύμπλεγμα του ευνουχισμού»³⁹. Έτσι, η πατρική μεταφορά αντιστοιχεί με την δομή του οιδιπόδειου

³⁷ Ο Lacan θεωρεί ότι η ασυνειδήτη επεξεργασία του υποκειμένου αντιστοιχεί με την λειτουργία του μύθου. Το φοβικό αντικείμενο, το άλογο, έχει την θέση του κυμαινόμενου ή μηδενικού σημαίνοντος (του *Mania*, ή του *Ονόματος του πατρός*).

³⁸ Je vous ai indiqué là le Père - avec un grand P - en tant qu'il n'est jamais un père mais bien plutôt « le Père mort », le Père en tant que porteur :

– d'un signifiant comme tel signifiant au second degré,

– d'un signifiant qui autorise et fonde tout le système de signifiant, qui fait qu'en quelque sorte le premier Autre, c'est-à-dire le premier sujet auquel l'individu parlant s'adresse, est lui-même symbolisé. (S05, 18.06.1958).

³⁹ Και στις 24 Ιουνίου 1959 (S06) το λέει ως εξής : «πίσω από την μεταφορά του πατέρα ως υποκείμενο του νόμου, ως ειρηνικό κάτοχο της απόλαυσης, κρύβεται η μετωνυμία του ευνουχισμού».

συμπλέγματος και με το σύμπλεγμα του ευνουχισμού με την έννοια ότι από τον μεγάλο Άλλο, τον τόπο του σημαίνοντος, απουσιάζει το «προνομιακό σημαίνον» του Φαλλού (IL, E522 & SP, E682) που διχάζει τον μεγάλο Άλλο και το υποκειμένο.

Τίποτα δεν είναι δυνατόν να οργανωθεί σε υποκειμενικό επίπεδο χωρίς την συμβολοποίηση του μεγάλου Άλλου, δηλαδή χωρίς τον ευνουχισμό του μεγάλου Άλλου (S05, 18.06.1958). Η μεταφορά γίνεται η λειτουργία που καθιστά εφικτή την συμβολοποίηση και την υποκειμενικοποίηση (1959, E703)⁴⁰. Είναι το αναγκαίο στήριγμα του υποκειμένου στην σχέση του με το σημαίνον.

Επιπλέον, για τον Lacan η συνθήκη που καθιστά δυνατή την μεταφορική σύνδεση μεταξύ δύο σημαίνοντων στηρίζεται αποκλειστικά στην σύνταξη, στην ομοιότητα της θέσης τους⁴¹. Στο σεμινάριο της 2ας Μαΐου 1956 (S03) είχε απορρίψει την συνθήκη της σημασιολογικής ομοιότητας που πρότεινε ο Jakobson. Έτσι, «η μεταφορά εντοπίζεται στο ακριβές σημείο όπου το νόημα παράγεται μέσα στο μη-νόημα» (IL, 1957, E508).

Εδώ βλέπουμε μια βασική διαφοροποίηση σε σχέση με τον LS, αλλά και κάποια σημεία της ομιλίας της Ρώμης. Η συνθήκη της συμβολικής λειτουργίας δεν εξασφαλίζεται πλέον από κάποιο σημαίνον που θα αποκαθιστούσε την πληρότητα του μεγάλου Άλλου και την αποκατάσταση του νοήματος μέσα από κάποια ερμηνεία. Αντίθετα, η προϋπόθεση της υποκειμενικοποίησης γίνεται ο ευνουχισμός του Άλλου και το κριτήριο της γίνεται η δυνατότητα του υποκειμένου ως προς την λειτουργία της μεταφοράς, της παραγωγής νοήματος μέσα στο μη νόημα. Με άλλα λόγια, η απάντηση του υποκειμένου στη συνάντηση με το πραγματικό του μη νοήματος.

Τα παραπάνω διατυπώνονται στο κείμενο για την **Ανατροπή του υποκειμένου και την διαλεκτική της επιθυμίας** του 1960. Ο Lacan αναφερόμενος στον LS, θα αναλάβει απέναντι του «το ρίσκο της δυσμείνειας», όπως έγραψε χαρακτηριστικά, υποστηρίζοντας ότι δεν του είναι πλέον δυνατόν «να αποδώσει το νόημα του *Mania* στο σημαίνον της έλλειψης του μεγάλου Άλλου, *S(A/)*, ή κάποιας [έννοιας] ανάλογου είδους...πρόκειται μάλλον για την έλλειψη αυτού του μηδενικού σημαίνοντος» (E821). Έτσι, στο κείμενο του 1964 **Θέση του ασυνειδήτου** (*Position de l'inconscient*, E829), ο Lacan θα μιλήσει για την συγκρότηση του υποκειμένου μέσα από τις λειτουργίες της αλλοτρίωσης και του αποχωρισμού χωρίς κάποια αναφορά στο Όνομα του Πατρός. Το σημαντικό είναι ότι σ' αυτήν την διαδικασία η έμφαση δίνεται στο ότι στον τόπο του Άλλου το υποκειμένο συναντά κάτι πέρα από τα κύρια σημαίνοντα που θα το καθορίσουν, το αίνιγμα της επιθυμίας του μεγάλου Άλλου.

Η Επιστήμη και η Αλήθεια (1965)

Το 1965, στο κείμενο *Η Επιστήμη και η Αλήθεια* (1965)⁴², ο Lacan θα απαντήσει στον LS ασκώντας κριτική στις θέσεις που είχε διατυπώσει στα κείμενα του *Συμβολική επιτελεσματικότητα, Ο μάγος και η μαγεία του* (1949) και *Άγρια Σκέψη* (1962). Απάντηση που συνιστά συγχρόνως μετατόπιση από κάποιες δικές του θέσεις του 1953 ως προς το Συμβολικό. Το σημείο αφετηρίας του κειμένου είναι ο διχασμός του υποκειμένου ανάμεσα στην γνώση και την αλήθεια, οι οποίες είναι αλληλένδετες μεταξύ τους αλλά ποτέ δεν συμπίπτουν σ' ένα σημείο⁴³. Στην συνέχεια ο Lacan αναφέρεται πως συλλαμβάνεται αυτός ο διχασμός σε 4 πεδία που επικαλούνται την αλήθεια σαν αιτία : την μαγεία, την θρησκεία, την επιστήμη, και την

⁴⁰ *A la mémoire d'Ernest Jones. Sur sa théorie du symbolisme.*

⁴¹ « *Cet usage, cette phase du symbolisme qui s'exprime dans la métaphore, dans une relation que nous appellerons 'la similarité', cette similarité qui est manifestée uniquement par la position.* »

⁴² Μεταγραφή της εναρκτήριας συνεδρίας, της 1^{ης} Δεκεμβρίου του 1965 του σεμιναρίου για *Το αντικείμενο της Ψυχανάλυσης*.

⁴³ Αυτό ο διχασμός ανταποκρίνεται στο κάλεσμα που μας απευθύνει ο Freud : «*Wo es war, Soll Ich werden.*»

ψυχανάλυση. Αξιοποιεί την θεωρία των 4 αιτίων του Αριστοτέλη που οδηγεί σε 4 διαφορετικούς τρόπους εξήγησης ή κατανόησης. Ενώ ο LS θεωρεί ότι υπάρχει μια αναλογία ανάμεσα στις πρακτικές της ψυχανάλυσης και της μαγείας, ο Lacan τις διαφοροποιεί ριζικά : Στην **μαγεία** η αλήθεια λειτουργεί ως ποιητικό αίτιο. Η σχέση του υποκειμένου με την γνώση διαμεσολαβείται από την απώθηση : «*Είναι προϋπόθεση της μαγείας να παραμείνει καλυμμένη η γνώση τόσο στο επίπεδο της παράδοσης όσο και κατά την πράξη.*» Στην **ψυχανάλυση** η αλήθεια λειτουργεί ως υλικό αίτιο και όσον αφορά την γνώση, αναγνωρίζεται η επίπτωση του φαλλικού σημαίνοντος.

Ότι στην **μαγεία** η αλήθεια λειτουργεί ως ποιητικό αίτιο (*cause efficiente*) σημαίνει ότι συλλαμβάνεται σαν ένας παράγοντας που με την δράση του προκαλεί μια μεταβολή : «*το σημαίνον στην φύση καλείται από το σημαίνον στην ψαλμωδία. Κινητοποιείται μεταφορικά. Το Πράγμα θεωρούμενο ότι ομιλεί, αποκρίνεται στις εκκλήσεις (επικλήσεις) μας.*»

Δηλαδή, αυτό που κινητοποιείται στην φύση έχει την τροπικότητα του σημαίνοντος καθώς υποτίθεται ότι τα πάντα οργανώνονται στη φύση με βάση τις αντινομικές σχέσεις που διέπουν την δομή της γλώσσας. Νομίζω ότι εδώ ο Lacan επανέρχεται στην κριτική που είχε κάνει στο σεμινάριο για το Άγχος (28.11.1962) σχετικά με την άποψη του LS ότι υπάρχει ομοιογένεια ανάμεσα στην δομή του κόσμου και στην δομή της γλώσσας, άποψη που για τον Lacan χαρακτηρίζει την μαγική σκέψη. Όμως προσθέτει ότι η μαγική σκέψη δεν αφορά μόνο τους άλλους, αλλά και εμάς τους ίδιους, διότι κάθε διαταγή στηρίζεται σ' αυτόν τον τύπο σκέψης. Δεδομένου ότι τίποτα δεν εξηγείται μέσω της προσφυγής στην μαγική σκέψη, οφείλουμε να εξηγήσουμε την αποτελεσματικότητα της μαγείας. Στο τέλος θα επανέλθω σ' αυτό το σημείο.

Σχετικά με την επιτυχία της σαμανικής τελετής ο Lacan υπογραμμίζει ένα παράγοντα που αγνόησε ο LS και πρόκειται για τον ρόλο της μεταβίβασης και της σωματικής παρουσίας του αποδέκτη του αιτήματος. Ο σαμάνος είναι παρών, «με σάρκα και οστά», λέει ο Lacan, και προσφέρει ένα πρότυπο ταύτισης λόγω της μεταβίβασης. Στην σαμανική τελετή, το υποκείμενο προετοιμάζεται και οδηγείται σ' αυτήν την ταύτιση που βρίσκει στήριγμα σ' αυτήν την σωματική παρουσία.

Στην **ψυχανάλυση** η αλήθεια δρα ως υλικό αίτιο. Το σημαίνον δρα αποχωριζόμενο από την σημασία του, μέσω της υλικότητας του, μέσω του *εγγράμματος* *χαρακτήρα του [caractère littéral]*, ο οποίος είναι εκείνος που «*εξειδικεύει το φαλλικό σημαίνον*»⁴⁴. Ο φαλλός παραπέμπει στον ευνουχισμό, δεν είναι «*παρά αυτό το σημείο έλλειψης που υποδεικνύει στο υποκείμενο*» (E877). Σ' αυτό το υλικό του σημαίνοντος, σ' αυτά τα γράμματα, παράγονται υποκαταστάσεις, γλωσσικά ολισθήματα ή παραλείψεις στον δρόμο για τον καθορισμό και τη λύση του συμπτώματος. Όπως θα το πει ο Lacan στην *Troisième*, «*από την στιγμή που συλλαμβάνουμε αυτό που είναι το πιο ζωντανό ή το πιο νεκρό στην γλώσσα, δηλαδή το γράμμα, από εκεί και μόνο έχουμε πρόσβαση στο πραγματικό*»⁴⁵.

Εδώ να σημειώσω ότι η έμφαση στην υλικότητα του σημαίνοντος, σημαίνει μια διαφορετική προσέγγιση του γλωσσικού σημείου από εκείνη που στηρίζεται στο δίπολο σημαίνον – σημαινόμοιο και στην άρθρωση του στην σημαίνουσα αλυσίδα. Με την υλικότητα του σημαίνοντος ο Lacan υπογραμμίζει την διάσταση της εκφοράς και τις επιπτώσεις γραφής της ομιλίας. Έτσι αποκτούν ιδιαίτερη αξία για την ερμηνεία τα

⁴⁴ Σημειώνω ότι σ' αυτό το σημείο θα επανέλθει ο Lacan και το 1971 στο σεμινάριο *Για ένα λόγο που δεν αποτελεί ομοίωμα* (συνεδρία της 10^{ης} Μαρτίου 1971), όταν αναφερόμενος στο κείμενο του για το *Κλεμμένο γράμμα*, θα πει ότι μιλώντας για γράμμα, δεν μιλούσε παρά για τον φαλλό.

⁴⁵ *c'est à partir de là, à savoir à partir du moment où l'on saisit ce qu'il y a – comment dire – de plus vivant ou de plus mort dans le langage, à savoir la lettre, c'est uniquement à partir de là que nous avons accès au réel.*

γλωσσικά σημεία εκτός νοήματος, όπως τα ονόματα, οι αριθμοί, τα γλωσσικά ολισθήματα, οι ιδιαιτερότητες της εκφοράς κλπ. Πρώτος ο Freud επεσήμανε την αξία αυτών των στοιχείων όμως παράλληλα επέμεινε στην σημασία του λανθάνοντος νοήματος των γλωσσικών σημείων αφήνοντας αδιευκρίνιστη την θέση του νοήματος στην ερμηνεία. Υπογραμμίζοντας τον ρόλο του γράμματος, ο Lacan δείχνει πως είναι δυνατόν να περιχαρακωθεί η θέση του εκτός νοήματος σε μια πρακτική που παράγει νόημα.

Τα παραπάνω επερωτούν την **αυτονομία του Συμβολικού**. Στην *Λογική της Φαντασίωσης*⁴⁶ ο Lacan θα πει: « από την αρχή της διδασκαλίας μου ... κατέδειξα τον τόπο του μεγάλου Άλλου στο σώμα. Το ίδιο το σώμα είναι – από την αρχή – αυτός ο τόπος του μεγάλου Άλλου, καθώς είναι εκεί που - από την αρχή – εγγράφεται το σημάδι ως σημαίνον »⁴⁷). Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Lacan βρέθηκε στην ανάγκη να επαναλάβει το 1967 ότι το είχε πει από την αρχή της διδασκαλίας του, ότι ο τόπος του μεγάλου Άλλου είναι το σώμα. Πράγματι, το είχε πει, αλλά χωρίς να έχει θεωρητικοποιηθεί η άρθρωση του Άλλου με το σώμα. Αυτή η δυσκολία θα γίνει αντικείμενο επεξεργασίας τα επόμενα χρόνια της διδασκαλίας του.

Πώς μπορούμε να δούμε **κλινικά** τα παραπάνω :

Στην περίπτωση του Ρώσου αναλυόμενου του Freud, του *Serguei Pankejef*, του *Ανθρώπου με τους Λύκους*, έχουμε ένα κλασικό παράδειγμα. Ο αναλυόμενος διηγείται στον Freud ένα όνειρο όπου κάποιος ακρωτηριάζει μια σφίγγα, ξερριζώνοντας τα φτερά της : « *ein Mann reißt einer Espe die Flügel aus* »⁴⁸. Ο Freud τον ρωτάει τι είναι το **Espe** και ο Serguei εξηγεί ότι πρόκειται για το έντομο με τις κίτρινες και μαύρες ρίγες. Ονομάζεται **Wespe**, τον διορθώνει ο Freud. Τότε ο αναλυόμενος αντιλαμβάνεται με έκπληξη το διφορούμενο αυτού που λέει. Ακούει κάτι άλλο στην εκφορά του ονείρου, τα αρχικά του ονόματος του: « *Aber Espe, das bin ja ich, S. P.* », « *Αλλά βέβαια, S. P., είμαι εγώ!* ». Το διφορούμενο της εκφοράς θέτει το εξής πρόβλημα στην ερμηνεία: Πού θα δοθεί η έμφαση, στο εκφερόμενο του ονείρου ή στο σύμπτωμα της εκφοράς, το γλωσσικό ολισθήμα της παράλειψης ενός φωνήματος ?

Ο Freud είναι κάθετος, ερμηνεύει το εκφερόμενο, το λανθάνον περιεχόμενο του ονείρου : « *Der Traum sagt klar, er räche sich an der Gruscha für ihre Kastrationsandrohung* ». Το όνομα της υπηρέτριας Groucha η οποία τον είχε απειλήσει με ευνουχισμό παραπέμπει σ' ένα είδος αχλαδιού που έχει κίτρινες ρίγες όπως η σφίγγα. Συμπέρασμα : « *Το όνειρο το λέει ξεκάθαρα, εκδικείται την Groucha που τον είχε απειλήσει με ευνουχισμό.* »

Διαφορετική είναι η ερμηνεία αν δοθεί η έμφαση στο σύμπτωμα της εκφοράς. Καθώς το εκφερόμενο **ESPE** στερείται νοήματος, ο Serguei αντιλαμβάνεται τα αρχικά γράμματα του ονόματος του και αυτό του επιτρέπει να αποκτήσει μια βεβαιότητα σχετικά με την ταύτιση του. Εντοπίζεται έτσι μια απόλαυση που αγνοεί το υποκείμενο αλλά η οποία το καθλώνει σε μια παθητική θέση. Αναδεικνύεται ο χαρακτήρας *ακτογραμμής* (*littoralité*⁴⁹) του γράμματος, καθώς θίγεται η απόλαυση του νοήματος (*jouir-sens*, η οποία δηλώνεται με την έκθλιψη του γράμματος W, όπου το V αναδιπλασιάζεται) που εμπλέκεται στο σημαινόμενο του ονείρου. Όπως είναι γνωστό στην ανάλυση αυτή ο Freud έδειξε ότι στο γράμμα V (λατινικό 5) εγγράφεται για το υποκείμενο το πραγματικό του ευνουχισμού της γυναίκας (οι 5 λύκοι του ονείρου, το άνοιγμα των φτερών της πεταλούδας, το άνοιγμα των ποδιών της γυναίκας κλπ.). Ο Lacan στην

⁴⁶ S14, 31.05.1967

⁴⁷ ... depuis le début de mon enseignement, j'ai articulé comme tel ... désigné le lieu de l'Autre dans le corps. Le corps lui-même est - d'origine - ce lieu de l'Autre, en tant que c'est là que - d'origine - s'inscrit la marque en tant que signifiant. (31 Mai 1967)

⁴⁸ Freud S., GW Band 12 (Werke aus den Jahren 1917-1920), σελ. 128.

⁴⁹ *Lituraterre*, 1971 (*Autres Ecrits*).

Troisième : « Η ερμηνεία, ..., δεν είναι ερμηνεία κάποιου νοήματος, αλλά παιχνίδι πάνω στο διαφορούμενο. Γι' αυτό έδωσα έμφαση στο σημαίνον στην γλώσσα (*langue*). Αυτό το όρισα ως την **ένσταση του γράμματος ...** »⁵⁰.

Να σημειώσω ότι ο Michel Bousseyroux⁵¹ στο άρθρο του *L'ESPE D'UN LAPS : L'ÉQUIVOQUE DU RÉEL* επισημαίνει ότι εδώ η υλικότητα του σημαίνοντος στηρίζεται στην *ηχητική του διάσταση* (*motérialité*) διότι τα φωνήματα *[s], [p]*, αντιστοιχούν σε διαφορετικούς χαρακτήρες (C, Π) στο κυριλλικό αλφάβητο και όχι στους λατινικούς χαρακτήρες S και P.

Το περιστατικό του ξεχάσματος του ονόματος του ζωγράφου **Signorelli** από τον Freud είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα σχετικά με την λειτουργία του γράμματος στο ασυνείδητο. Συνέβη καθώς ο Freud θέλησε να αποφύγει να μιλήσει σχετικά με την σεξουαλικότητα και τον θάνατο σ' ένα αξιοσέβαστο συνομιλητή για την περίπτωση ενός ασθενή όπου απέτυχε σαν γιατρός, του ήρθε η σκέψη του πίνακα του *Signorelli* όπου ο καλλιτέχνης πέτυχε εκεί όπου απέτυχε ο επιστήμονας. Όμως, θέλοντας να μιλήσει γι' αυτόν τον πίνακα, διαπίστωσε ότι το όνομα του ζωγράφου του διέφευγε και ότι στην θέση του ήρθαν τα ονόματα *Boticelli, Boltraffio*.

Η ερμηνεία του Lacan είναι ότι το όνομα του ζωγράφου εκλήθη για να αναπληρώσει το κενό που άφησε η πτώση του του Ιδεώδους του Εγώ, του οποίου στήριγμα αποτελεί το όνομα του, *Sigmund*. Αυτό στο ασυνείδητο κατακερματίστηκε και καταπιέστηκε. Η συλλαβή *SIG* μεταφέρθηκε στο όνομα *Signorelli*, παρασύροντας το και αυτό, ενώ τα υπόλοιπα γράμματα *O, ELLI*, επιστρέφουν με τα ονόματα *Boticelli, Boltraffio*. Η εργασία του ασυνείδητου στηρίζεται στην ένσταση του γράμματος και τείνει στην αποδόμηση του ιδεώδους.

Άλλο παράδειγμα είναι αυτό μιας αναλυόμενης ...

Τέλος, ας δούμε πώς θα μπορούσαμε να σκεφθούμε επιτυχία της σαμανικής τελετής με βάση την υπόθεση που προτείνει η Annie Tardits στο άρθρο της *Το τριαδικό και το λυκόφως του συμβόλου*⁵². Θυμίζει ότι ο Lacan στο 17^ο σεμινάριο είχε παρομοιάσει την μητέρα σαν ένα μεγάλο κροκόδειλο, με τα σαγόνια του ορθάνοιχτα. Το μόνο που θα μπορούσε να τα εμποδίσει να κλείσουν εγκλωβίζοντας το υποκείμενο, θα ήταν ένας όρθιος πάσσαλος ανάμεσα τους, ο φαλλός. Το φαλλικό σύμβολο αποτελεί ένα σημείο καμπής, ή συστροφής, γράφει η Tardits, το σημείο «μηδενικού βαθμού αιμομικτικής απόλαυσης» που συνιστά συγχρόνως και «το σημείο μηδέν της επιθυμίας» (LV, E46)⁵³.

Έτσι, η συγγραφέας θεωρεί ότι στην τελετή επιτελείται μια σκηνοθεσία της φαλλικής λειτουργίας με αντικείμενο την κυοφορούσα, όπου συμμετέχουν αφενός η λειτουργία της ονοματοδοσίας με την επίκληση κύριων ονομάτων που υποστηρίζονται από ένα μυθικό λόγο, και αφετέρου η φωνή. Η ρυθμική φωνή της ψαλμωδίας του σαμάνου επέτρεψε σ' αυτές τις λειτουργίες να δεθούν και να αντηχήσουν στο

⁵⁰ « *L'interprétation, ai-je émis, n'est pas interprétation de sens, mais jeu sur l'équivoque. Ce pourquoi j'ai mis l'accent sur le signifiant dans la langue. Je l'ai désigné de l'instance de la lettre, ...* »

⁵¹ L'ESPE D'UN LAPS : L'ÉQUIVOQUE DU RÉEL στο « L'en-je lacanien », 2012/2 n° 19

⁵² Στο *Anthropologie de Lévi-Strauss et la psychanalyse*, Ed. La Découverte.

⁵³ Το Κλεμμένο Γράμμα, E46. Δηλαδή, το σημείο όπου ο άνθρωπος αρνείται την φυσική του ροπή καθώς αυτή εντάσσεται στην τάξη του συμβόλου.

σώμα της πάσχουσας. Φαίνεται να έγινε εφικτή η εγγραφή μιας τρύπας, « ενός κόμβου τον οποίο δεν μπορούμε να τοποθετήσουμε σε επιφάνεια...» (E724)⁵⁴, όπως λέει χαρακτηριστικά ο Lacan για το φαλλικό σύμβολο⁵⁵. Με άλλα λόγια, είναι η εγγραφή μιας απαγόρευσης και μιας απώλειας στο επίπεδο της απόλαυσης, που θα επιτρέψουν να ελευθερωθεί το νεογέννητο υποκείμενο.

24 Μαρτίου 2022

⁵⁴ « *Un nœud qu'on ne peut mettre à plat est la structure du symbole, celle qui fait qu'on ne peut fonder une identification qu'à ce que quelque chose fasse l'appoint pour en trancher* » (E724) στο *D'un syllabaire après coup* (1966), παράρτημα του *SUR LA THÉORIE DU SYMBOLISME D'ERNEST JONES* (Guitrancourt, janvier-mars 59).

⁵⁵ Όπως γράφει το 1966 ο Lacan στην προσθήκη του άρθρου του *Σχετικά με την θεωρία του συμβολισμού του Ernest Jones* (1959).